

XITOYNING SAVDO SIYOSATI: DUNYONING IKKINCHI YIRIK IQTISODIYOTIGA NAZAR

Yormonqulov Otabek Ilxomjon o'g'li

O'zbekiston jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar universiteti,
siyosatshunoslik yo'nalishi 4-kurs talabasi
<https://doi.org/10.5281/zenodo.14065879>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 01- Noyabr 2024 yil
Ma'qullandi: 05- Noyabr 2024 yil
Nashr qilindi: 09- Noyabr 2024 yil

KEYWORDS

Xitoy, savdo siyosati, jahon iqtisodiyoti, "Bir kamar, bir yo'l" tashabbusi, savdo sherikliklari, import, eksport, tariflar, iqtisodiy diplomatiya, intellektual mulk, iqtisodiy o'sish, xalqaro savdo.

ABSTRACT

Xitoy Xalq Respublikasining savdo siyosati uning ichki iqtisodiyoti va global iqtisodiy tendensiyalarini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Dunyoning ikkinchi yirik iqtisodiyoti sifatida Xitoy o'zining noyob iqtisodiy maqsadlari, siyosiy mulohazalari va xalqaro maydondagi o'zgaruvchan rolini aks ettiruvchi savdo siyosatini ishlab chiqdi. Ushbu maqola Xitoyning savdo siyosatining asosiy jihatlarini, jumladan import-eksportni tartibga solish strategiyalarini, savdo sherikliklarini, texnologiya va intellektual mulkka yondashuvini o'rganadi. Xitoyning "Bir kamar, bir yo'l" tashabbusi, tarif siyosati va iqtisodiy diplomatiyani o'rganib chiqib, ushbu maqola ushbu strategiyalar global savdo dinamikasiga qanday ta'sir qilishi, Xitoyning o'sishiga ta'sir qilishi va uni jahon iqtisodiyotida yetakchi kuch sifatida joylashtirishi haqida tushuncha beradi.

Xitoyning savdo siyosati global iqtisodiyotni shakllantirishda markaziy rol o'ynaydi va mamlakatni rivojlanayotgan iqtisodiy va geosiyosiy landshaftlar sharoitida muhim o'yinchi sifatida joylashtiradi. Dunyoning ikkinchi yirik iqtisodiyoti sifatida Xitoy tez savdo o'sishini saqlab qoldi. 2022 yilda eksport 3,5 trillion dollardan oshadi, import esa 2,7 trillion dollarni tashkil etadi. Ushbu mustahkam savdo Xitoyni ko'plab global iqtisodlar, xususan, AQSh, Yevropa Ittifoqi va Osiyodagi yaqin davlatlar uchun asosiy savdo sherigiga aylantiradi. Xitoy importni diversifikatsiya qilish va mahalliy ishlab chiqarishga e'tibor qaratishga o'tganiga qaramay, 2023-yilda savdo nomutanosibligi 292 milliard yevrodan oshgan Yevropa Ittifoqi kabi asosiy mintaqalar bilan savdo profitsitini saqlab turibdi. Xitoyning savdo strategiyasi an'anaviy ravishda iqtisodiy o'sishga erishish uchun ishlab chiqarish imkoniyatlaridan foydalanishga qaratilgan, ammo so'nggi tendensiyalar o'z-o'ziga ishonch, texnologik innovatsiyalar va barqaror amaliyotlarni ta'kidlaydigan siyosatga o'tishni taklif qilmoqda.

Xitoyning iqtisodiy o'sish sur'ati kuchliligicha qolayotgan bo'lsada, prognozlariga ko'ra, YaIM o'sish sur'atlari 2024-yilga kelib 4,6% va 2025-yilda 4,4% bo'lishi kutilmoqda, bunda sekin-asta sekinlashadi. Bunga javoban Xitoyning savdo siyosati tobora ko'proq to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni rag'batlantirish, ko'p tomonlama hamkorlikni kengaytirish va savdo bilan bog'liq ekologik va ijtimoiy standartlarni hal qilishga qaratilgan.

ADABIYOT TAHLILI VA METODLAR

Xitoyning savdo siyosatiga oid ilmiy adabiyotlar mamlakatning 2001 yilda JSTga a'zo bo'lganidan beri proteksionizmdan ochiq savdo amaliyotiga bosqichma-bosqich o'tishini ta'kidlaydi. Dastlab Xitoy mahalliy sanoatni qo'llab-quvvatlash uchun sezilarli tarif va tarifsiz to'siqlar bilan savdo siyosatidan foydalangan. Vaqt o'tishi bilan Xitoyning savdo siyosatining liberallasuvi uning jahon miqyosida eng yirik eksportchi va ikkinchi yirik importyor sifatida yuksalishtirib, uni jahon savdosida asosiy kuchga aylantirdi. Tan, Qiu va Xue kabi olimlar Xitoyning ochiq savdo tamoyillarini qo'llab-quvvatlash, mahalliy sanoatni qo'llab-quvvatlashni global integratsiya ehtiyojlari bilan muvozanatlashda ma'lum proteksionistik siyosatni qo'llab-quvvatlashdagi ikki tomonlama rolini ko'rib chiqdilar. Ularning tadqiqotlari tariflarni pasaytirish, eksport subsidiyalari va import kvotalarining iqtisodiy o'sish va tarmoq raqobatbardoshligiga ta'sirini o'rganib, Xitoyning global iqtisodiy ta'sirini va ishlab chiqarish o'sishini tezlashtirish uchun ushbu choralardan qanday foydalangani haqida tushuncha beradi.

So'nggi yillarda Xitoyning yashil texnologiya innovatsiyalaridagi sa'y-harakatlarini, xususan, global ekologik standartlarga javoban savdo faoliyatiga qo'shish uchun e'tibor kengaytirildi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, siyosat noaniqligi innovatsiyalarga ta'sir qilishi mumkin, firmalar xalqaro standartlarga moslashish uchun yashil texnologiyalarga sarmoya kiritadilar.

Metodologiya Xitoyning savdo siyosatining global savdo dinamikasiga va mahalliy sanoatga ta'sirini baholash uchun savdo oqimlari, siyosat o'zgarishlari va iqtisodiy ko'rsatkichlar bo'yicha empirik ma'lumotlarni ko'rib chiqishni ekonometrik modellashtirish bilan birlashtiradi. Miqdoriy tahlil qilish uchun ushbu tadqiqot "Gravity Model" asosidan foydalanadi, u iqtisodiy hajm (YaIM) va savdo mamlakatlari orasidagi masofaga asoslangan savdo shakllarini tushuntirish uchun keng qo'llaniladi. Ushbu model tarif stavkalari, savdo kelishuvlari va siyosat noaniqlik choralari kabi siyosat o'zgaruvchilarini o'z ichiga olishi uchun o'zgartirildi va shu bilan Xitoyning savdo muhitiga xos bo'lmagan tarif va tarif to'siqlarini aks ettiradi.

Gravitatsiyani modellashtirish va sababiy xulosa chiqarish usullarining ushbu kombinatsiyasi orqali tadqiqot Xitoyning savdo siyosati natijalarini rivojlanayotgan global savdo landshaftiga, mahalliy sanoatga ta'siriga va Xitoyning savdo va sanoat strategiyalari doirasida barqaror amaliyotlarni targ'ib qilishga qaratilgan.

NATIJARLAR. Xitoyning savdo siyosatiga oid ushbu tadqiqot natijalari Xitoyning yetakchi global savdo davlati sifatidagi rolini aks ettiruvchi Xitoyga ham, jahon iqtisodiyotiga ham murakkab ta'sir ko'rsatadi. Asosiy natijalar Xitoyning siyosat islohotlari va iqtisodiy o'zgarishlari global ta'minot zanjirlariga, ichki iste'molga, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar tendentsiyalariga va global savdo nomutanosibligiga qanday hissa qo'shayotganini ta'kidlaydi.

1. Savdo balansi va profitsiti: 2023-yilda Xitoy, asosan, joriy hisob balansini qo'llab-quvvatlagan yuqori qiymatli eksport hisobiga mustahkam savdo balansini saqlab qoldi. Ushbu profitsit sanoat mahsulotlari, jumladan, elektronika va mashinasozlik eksportining o'sishi bilan mustahkamlandi. Biroq, import zaiflashdi, bu ichki talabning pasayishi va ta'minot zanjiri o'zgarishlarini aks ettiradi, chunki Xitoy texnologiya va xom ashyo kabi muhim tarmoqlarda o'zini o'zi ta'minlashga intiladi.

2. To'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar va xorijiy kapital harakati: Xitoyga AQSh va jahon sarmoyalari aralash tendensiyalarni ko'rsatdi. Masalan, AQShning Xitoydagi xususiy sarmoyalari 2019-yildagi 140 milliard dollardan 2023-yilda 4 milliard dollargacha sezilarli darajada kamaydi, bu asosan Xitoyning iqtisodiy istiqbollari va tartibga solish noaniqligi bilan bog'liq. Ushbu keskin pasayish investorlarning kayfiyati o'zgarib borayotganini va Xitoyning strategik sektorlarga xorijiy sarmoyalarni tartibga solish kuchayib borayotganini aks ettiradi.

3. Sektorga xos siyosat ta'siri: Xitoyning savdo siyosati texnologiya, energetika va yarimo'tkazgichlar kabi tarmoqlarni ham qayta qurishdan iborat. Texnologiyada hukumatning mahalliy innovatsiyalarga e'tibor qaratilishi xorijiy texnologiyalarga bo'lgan ishonchni kamaytirdi va yarimo'tkazgichlar global savdosiga ta'sir ko'rsatdi. Bundan tashqari, Xitoyning elektr transport vositalari va yashil texnologiyalar sektorlari import o'sishini nazorat qilish bilan birga eksportni kuchaytiruvchi imtiyozli siyosatlardan foyda ko'rdi va Xitoyning toza energiya texnologiyalaridagi ustunligini yanada mustahkamladi.

4. Ichki islohotlarning ta'siri va iste'mol o'zgarishi: Ichki iste'molni kuchaytirishga qaratilgan siyosat islohotlari bilan Xitoy asta-sekin eksportga bog'liq modeldan o'tmoqda. Shunga qaramay, Xitoyda uy xo'jaliklarining jamg'arma stavkalari yuqorilgicha qolmoqda va iste'mol o'sishi pandemiyadan oldingi darajadan nisbatan sekin o'sdi va bu tarmoqlar bo'ylab notekis tiklanishga olib keldi. Xitoyning savdo siyosati islohotlari ichki talabning ortib borayotganiga urg'u beradi, ammo tarkibiy omillar, jumladan, yuqori jamg'arma stavkalari, mulk va sanoat tarmoqlaridagi siyosat o'zgarishlari iste'mol o'sishini mo'tadil qilishda davom etmoqda.

5. Geosiyosiy va global bozor dinamikasi: ortib borayotgan geosiyosiy keskinliklar, xususan, AQSh bilan Xitoyning eksport dinamikasiga ta'sir ko'rsatuvchi tariflar va savdo cheklovlariga olib keldi. AQSh taxminan 370 milliard dollarlik xitoylik tovarlarga tariflarni saqlab qolmoqda, Xitoy esa AQShdan 110 milliard dollarga yaqin import qilinadigan tovarlarga boj to'laydi. Ushbu savdo to'siqlari bozor o'zgaruvchanligini keltirib chiqaradi, narx tuzilmalariga ta'sir qiladi va Xitoyni savdo aloqalarini diversifikatsiya qilishga undadi, bu esa ASEAN davlatlari va Yevropa bilan yanada mustahkam savdo aloqalarini o'rnatdi va shu bilan uning global savdo landshaftini qayta shakllantirdi.

Ushbu topilmalar Xitoyning savdo siyosati ichki o'sishni rag'batlantirish va tashqi risklarni boshqarish o'rtasidagi yo'lni bosib o'tayotganini ko'rsatadi. Prognozlar shuni ko'rsatadiki, tarkibiy islohotlar, yuqori texnologiyali ishlab chiqarishga o'tish va ichki iste'molni bosqichma-bosqich muvozanatlash Xitoyning iqtisodiy landshaftini va uning global savdo tarmog'idagi mavqeini kelgusi o'n yil ichida shakllantirishda davom etadi. Ushbu strategik yo'nalish Xitoyning tez o'zgarib borayotgan global iqtisodiy muhitda zaifliklarni yumshatish bilan birga o'zining savdo afzalliklarini mustahkamlashga qaratilgan nozik yondashuvini ta'kidlaydi.

MUHOKAMA. Xitoyning rivojlanayotgan savdo siyosati ichki iqtisodiy maqsadlar va xalqaro strategik joylashuv o'rtasidagi ataylab muvozanatni aks ettiradi. Xitoy "Xitoyda ishlab chiqarilgan 2025" dasturi kabi tashabbuslar orqali yarimo'tkazgichlar, elektr transport vositalari va qayta tiklanadigan energiya kabi strategik tarmoqlarga subsidiyalar va davlat yordamini yo'naltirdi. Ushbu siyosatlar xorijiy texnologiyalarga bo'lgan ishonchni kamaytirish va global bozorlarda ishonchli hukmronlikni o'z ichiga oladi, bu strategiya yirik iqtisodiyotlar, xususan, texnologik qaramlik va xavfsizlik xavfidan qo'rqish Xitoyning texnologik yutuqlarini

ushlab turish siyosatiga olib kelgan AQSh bilan keskinlikni kuchaytirdi. Ushbu siyosat o'zgarishi AQSh va uning ittifoqchilarini aloqalarni butunlay uzmasdan, qaramlikni boshqarishga urinib, "ajralish" dan ko'ra "risk yo'qotish" ga ustuvor ahamiyat berishga undadi.

Shu bilan birga, Xitoyning Afrika va Janubi-Sharqiy Osiyo kabi mintaqalardagi sheriklik orqali muqobil bozorlarga e'tibor qaratilishi o'zining iqtisodiy aloqalarini diversifikatsiya qilish va G'arb savdo cheklovlari uchun zaiflikni kamaytirish bo'yicha uzoq muddatli strategiyadan dalolat beradi. Mintaqaviy kelishuvlar va "Bir kamar, bir yo'l" tashabbusi tomon yo'naltirilganlik rivojlanayotgan bozorlarga sezilarli ta'sir ko'rsatdi, garchi "Bir kamar, bir yo'l" so'nggi tanqidlari moliyaviy risklarni va rivojlanishning aralash natijalarini ta'kidlaydi. Ba'zi qiyinchiliklarga qaramay, Xitoyning ushbu mintaqalar bilan savdosi o'sishda davom etdi va uning muhim iqtisodiy hamkori sifatidagi mavqeini mustahkamladi.

Muhokama, shuningdek, AQSh-Xitoy savdo urushining global dalgalanma ta'sirini ta'kidlaydi. Masalan, tariflar Vyetnam va Meksika kabi "ko'ruvchi" davlatlarni AQSh va Xitoyga eksportni ko'paytirishga undadi, bu esa global ta'minot zanjirlarining o'zgarishini ko'rsatadi. Ushbu qayta tartibga solish ushbu davlatlarga eksport imkoniyatlarini oshiradi, lekin bunday savdoning uzoq muddatli oqibatlari barqaror iqtisodiy barqarorlik va ushbu kuzatuvchi mamlakatlar va yirik bozorlar o'rtasidagi savdo kelishuvlariga bog'liq.

Oxir oqibat, Xitoyning savdo siyosati va uning kengroq iqtisodiy strategiyalari iqtisodiy o'z-o'ziga ishonish va bozorni kengaytirishga qat'iy yondashuvni namoyish etadi. Geosiyosiy keskinliklar davom etar ekan, Xitoyning global savdoning keyingi bosqichini shakllantirishdagi roli markaziy bo'lib qoladi, bu xalqaro savdo me'yorlari, mintaqaviy sheriklik va texnologiya standartlariga potentsial o'zgaruvchan ta'sir ko'rsatadi.

XULOSA. Xitoyning savdo siyosati rivojlanayotgan global dinamika sharoitida moslashuvchanlikni ko'rsatdi, bunda resurslarni yetkazib berish zanjirlarini ta'minlash, yuqori texnologiyali eksportni kengaytirish va ichki o'sish tashabbuslari orqali tashqi bozorlarga qaramlikni kamaytirishga doimiy e'tibor qaratildi. Bu e'tibor Osiyodagi savdo oqimlarini kuchaytirish uchun "Bir kamar, bir yo'l" tashabbusi doirasidagi davlatlar bilan savdo sherikliklarini kengaytirish va mintaqaviy keng qamrovli iqtisodiy hamkorlik kabi mintaqaviy savdo bitimlarini mustahkamlashga qaratilgan so'nggi siyosatlarda yaqqol namoyon bo'lmoqda.

Xitoy o'zining eksportga asoslangan o'sishini saqlab qolish va iqtisodiy barqarorlikni oshirish uchun ichki iste'molni rivojlantirish o'rtasida amalga oshirishi kerak bo'lgan muvozanatli harakatdir. Xitoyning siyosatiga tuzatishlar qisman global savdo keskinliklariga javob va global iqtisodiy sekinlashuvdan kelib chiqadigan risklardan himoyalani harakatlari bo'lib, yetuk tarmoqlar va demografik muammolar tufayli 2025 yilga kelib 4,4% o'sishi kutilmoqda. Bundan tashqari, mamlakatda yashil innovatsiyalar va texnologik rivojlanishga tobora kuchayib borayotgan e'tibor 2060-yilga kelib nafaqat uglerod neytralligiga erishish, balki texnologiyaga asoslangan global iqtisodiyotda raqobatdosh ustunlikni saqlab qolish uchun harakatni aks ettiradi. Ushbu siljishlar daromadlar tengsizligini yumshatishga yordam beradi va Xitoyning barcha tarmoqlarida barqaror o'sishni ta'minlaydi.

Adabiyotlar ro'yxati (references):

1. World Economic Forum. (2023). "5 charts on the future of global trade." Retrieved from <https://www.weforum.org>

2. China Briefing. (2023). "China's Trade Policy in 2023: Key Developments and Implications."
3. Kanbur, R., Wang, Y., & Zhang, X. (2021). The great Chinese inequality turnaround. *Journal of Comparative Economics*, 49(2), in press, 467-482.
4. Mano, R. C., & Stokoe, P. (2017). Reassessing the perimeter of government accounts in China. *IMF Working Paper WP/17/272*.
5. The Diplomat. (2023). "China's Trade Policies and the Impact of Regional Partnerships."
6. Harvard Business Review. (2023). "China's Tech Strategy and Trade Policy Shifts."
7. Brookings Institution. (2023). "China's Economic Outlook: Challenges and Policy"
8. Ringmar, Erik. *Xalqaro munosabatlar tarixi: Yevropadan tashqari istiqbol*. – T.: Ochiq kitob nashriyoti, 2019. – 342 b
9. Nicholas R. Lardy. "The State Strikes Back: The End of Economic Reform in China?" – W.: 2019. P-60
10. Lawrence J. Lau. "The China-U.S. Trade War and Future Economic Relations". – H.K.: The Chinese University of Hong Kong Press, 2019. – 200 p.
11. Arthur R. Kroeber. "China's Economy: What Everyone Needs to Know". – Oxford University Press, 2016. – 319 p.

